پیرِ چنگی

۲۷ قطعه‌ی ضربی از نواخته‌های استاد محمد طغانیان

گردآوری و نت نگاری

چکاد فشارکی

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور

تهران ۱۴۰۳

فهرست

پیش‌گفتار ۷

جدول نشانه‌های نت‌نویسی ۱۱

فهرست منابع ۱۶

فهرست قطعات

۱. ضربی شور ۱۷

۲. چهارمضراب شور ۱۹

۳. ضربی دشتی ۲۱

۴. چهارمضراب دشتی ۲۳

۵. ضربی بیات ترک ۲۵

۶. چهارمضراب بیات ترک ۲۷

۷. ضربی ابوعطا ۲۹

۸. چهارمضراب ابوعطا ۳۱

۹. ضربی افشاری ۳۳

۱۰. چهارمضراب افشاری ۳۶

۱۱. ضربی سه‌گاه ۳۸

۱۲. چهارمضراب سه‌گاه ۴۱

۱۳. ضربی همایون ۴۳

۱۴. چهارمضراب همایون ۴۵

۱۵. ضربی شوشتری منصوری ۴۷
۱۶. ضربی بیات اصفهان ۴۹
۱۷. ضربی ساقی‌نامه ۵۱
۱۸. چهارمضراب بیات اصفهان ۵۳
۱۹. تصنیف دی‌بلال ۵۴
۲۰. تصنیف شیر علی مردان ۵۷
۲۱. تصنیف داینی ۵۹
۲۲. قطعه‌ی سه‌پا ۶۰
۲۳. مریم گُل مو ۶۲
۲۴. تصنیف نینای ۶۳
۲۵. قطعه‌ی بختیاری ۶۶
۲۶. مقام تهرانی (سواربازی) ۶۹
۲۷. مقام دهکردی ۷۳
ضمیمه ۷۶
شرح حال مختصری از غلامرضا سارنج و نت‌نگاری دو قطعه از نواخته‌های او ۷۷
پیش‌درآمد سه‌گاه از ساخته‌های رکن‌الدین مختاری ۷۸
چهارمضراب سه‌گاه ۸۰

پیشگفتار

کتاب پیش رو گردآوری و نت‌نگاری ۲۹ قطعه از نواخته‌های دو کمانچه‌نواز شاخص (محمد طغانیان و غلامرضا سارنج) است. در بخش اصلی کتاب، نت‌نگاری ۲۷ قطعه از نواخته‌های محمد طغانیان و مختصری از سرگذشتش و در بخش ضمیمه، نت‌نگاری ۲ قطعه از نواخته‌های غلامرضا سارنج و مختصری از سرگذشتش را خواهید دید. لازم به ذکر است تا لحظه‌ی چاپ این کتاب، تنها یک اجرای (تک‌نوازی) بیست دقیقه‌ای سه‌گاه از غلامرضا سارنج منتشر شده. منابع صوتی محدودی از کمانچه‌نوازی بین سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۴۰ برای ما به یادگار مانده. اجرای سارنج از معدود اجراهایی است که ظاهراً در دهه‌ی سی شمسی (۱۳۳۵) نواخته شده و نسخه‌ی صوتی آن در دسترس است و از این حیث بسیار مهم به نظر می‌رسد. از آنجایی که این دو کمانچه‌نواز در منطقه‌ی جغرافیایی نزدیک به هم زیست می‌کردند نت‌نگاری ۲ قطعه از نواخته‌های غلامرضا سارنج را در بخش ضمیمه به کتاب اضافه کردم. امیدوارم در آینده نمونه‌های صوتی بیشتری از این کمانچه‌نواز چیره دست منتشر شود. وجه تسمیه‌ی عنوان کتاب برمی‌گردد به یکی از داستان‌های مثنوی مولوی (داستان پیر چنگی و عُمر) که از قضا به نوعی با این دو کمانچه‌نواز پیوند خورده است. محمد طغانیان در مصاحبه‌ای نقل می‌کند که یک شب پس از تصادف برادرش به درگاه خداوند پناه می‌برد و می‌گوید: «خدایا من یک عمر برای بندگان تو ساز زدم اما امشب برای خودت ساز می‌زنم و شدم آن پیر چنگی». جلال‌الدین همایی مورخ و استاد ادبیات فارسی هم نقل کرده که یک بار به غلامرضا سارنج گفته «تا کنون برای خَلق می‌زدی دیدی که حاصلی نداشت از این پس برای خداوند کار ساز بنواز». (همایی۱۳۷۵ : ۲۴۷)

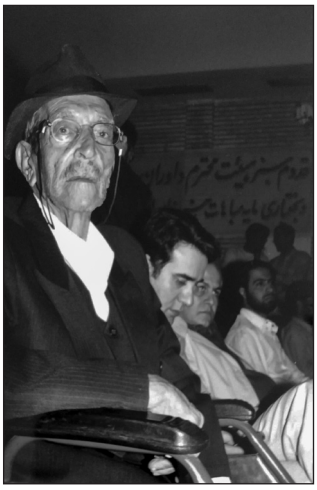
محمد طغانیان در ۱۷ شهریور ۱۲۹۹ در شهرکرد به دنیا آمد. خانواده‌ی او هنردوست بودند. در کودکی شیفته‌ی ساز استاد نایب علی شد و به خاطر سکونت در منزل استاد نایب علی، صبح و شبش با موسیقی بختیاری سپری می‌شد. در سیزده سالگی به همراهی برادرش راهی تهران شد و به مدت ۹ سال نزد ابوالحسن صبا به فراگیری موسیقی پرداخت و در نواختن کمانچه مهارت یافت. (بزرگ‌نیا ۱۳۹۰: ۶) در ۲۲ سالگی به شهرکرد برگشت و پس از آن به اصفهان رفت و فعالیت هنری خود را از ابتدا با رادیو ارتش و سپس با رادیو اصفهان ادامه داد. کنسرت‌های متعددی برای شناساندن موسیقی دستگاهی و محلی دهکردی در داخل و خارج کشور اجرا کرد.

جلال تاج اصفهانی و محمد طغانیان (این عکس توسط خانواده‌ی محترم استاد طغانیان در اختیار نگارنده قرار گرفته است).

از محمد طغانیان سه آلبوم به صورت رسمی منتشر شده که یک آلبوم، قطعاتی از موسیقی دهکردی و دو آلبوم دیگر قطعاتی در موسیقی دستگاهی است. این آلبوم‌ها در دهه‌ی هفتاد شمسی ضبط شده و ایشان هنگام ضبط این آثار هفتادوسه ساله بودند. قطعات این کتاب برگرفته از این سه آلبوم است. ایشان در ۲۹ فروردین سال ۱۳۸۶ در شهرکرد فوت کردند.

نوازندگی محمد طغانیان دارای ویژگی‌های درخور توجهی است. به چند ویژگی شاخص اشاره می‌کنم.

۱. ایشان کمانچه‌نوازی است که شاگرد ابوالحسن صبا بود و ازین حیث، نواختن این میراث مهم به نظر می‌رسد.

۲. استفاده از سیم سنتور به جای سیم کمانچه که کیفیت ویژه‌ای به ساز ایشان می‌دهد.

۳. استفاده‌ی زیاد از تکنیک «ناله» و « گلیساندو»؛ از آنجایی که ایشان در محافل عروسی و بزم‌ها هم می‌نواختند استفاده از این تکنیک‌ها به عنوان بخشی از سبک نوازندگی، دور از ذهن نیست؛ زیرا این دو تکنیک نقش مهمی در اجراهای مراسم شادی دارد و بیان خاصی به اجرا می‌افزاید.

۴. جملاتی که در ضربی‌های شور و ابوعطا نواخته‌اند به کررات در اجراهای خصوصی و رسمی جلیل شهناز هم به گوش رسیده است و نشان از تأثیر پذیری این دو نوازنده از هم دارد. برای نمونه به شکل ۱ و ۲ نگاه کنید.

شکل شماره‌ی ۱. ضربی شور، میزان ۲۰ تا ۳۴

شکل شماره‌ی ۲. چهارمضراب شور، میزان ۸۰ تا ۹۶

۵. در چهارمضراب سه‌گاه از جملات و پایه قطعه‌ی زنگ شتر ابوالحسن صبا الهام گرفته شده و تأثیرپذیری ایشان از استادشان (ابوالحسن صبا) را نشان می‌دهد.

۶. استفاده از کوک «ر ـ سل ـ ر ـ سل» برای نواختن «بیات ترک دو»: نواختن بیات ترک دو با کمانچه چندان مرسوم نیست و معدود اجراهایی که در بیات ترک دو نواخته شده از کوک «دو ـ سل ـ دو ـ سل» استفاده می‌شود و نگارنده اجرای دیگری از کمانچه‌نوازان در بیات ترک دو در این کوک «ر ـ سل ـ ر ـ سل» پیدا نکردم.

۷. اجراهای موسیقی دستگاهی در نواخته‌های ایشان از طرح ثابتی پیروی می‌کند؛ با یک قطعه‌ی ضربی سنگین آغاز شده و بلافاصله پس از آن چهارمضراب نواخته می‌شود. این چهارمضراب معمولاً از ایده‌های ملدیک ضربی سنگین استفاده می‌کند. این ایده در ساز جلیل شهناز هم دیده می‌شود.

۸. نوعی از «دراب دو نت» که نت اصلی با فاصله‌ی سوم از نت دراب نواخته می‌شود. برای نمونه به شکل زیر نگاه کنید. این الگوی خاص «دراب دو نت» که در نوازندگی کمانچه‌نوازان دیگری هچون اصغر بهاری، کامران داروغه، محمود تبریزی زاده کمتر دیدم.

شکل شماره‌ی ۳. تصنیف نینای، میزان ۴۳

۹. استفاده از کمان (آرشه)های دتاشه (یک نغمه به ازای یک کمان) در چهارمضراب‌ها در ساز ایشان به وضوح به چشم می‌خورد و جملات موسیقی را از نظر بافت به سازهای مضرابی نزدیک می‌کند.
۱۰. در نواخته‌های ایشان تکیه‌هایی که بین دو نت همنام قرار می‌گیرند معمولاً در کمان‌های جداگانه نواخته می‌شود.

شکل شماره‌ی ۴. چهارمضراب شور

۱۱. استفاده از پوزیسیون دوم در ساز ایشان به چشم می‌خورد. امروزه بیشتر کمانچه‌نوازان از پوزیسیون‌های فرد مثلاً اول یا سوم یا پنجم استفاده می‌کنند؛ اما پوزیسیون دوم در ویلن‌نوازی ابوالحسن صبا هم به چشم می‌خورد و به نظر می‌رسد به شاگردشان محمد طغانیان هم منتقل شده است.

در ابتدای هر قطعه، کوک مربوطه نوشته شده است. تا جایی که قوانین حق مؤلف اجازه می‌داد برای دسترسی به نسخه‌های صوتی نواخته‌های محمد طغانیان و غلامرضا سارنج کیوآر کدی طراحی کردم. با اسکن آن توسط گوشی هوشمند امکان دسترسی قانونی نیمی از قطعات فراهم می‌شود. در پایان از دوست عزیزم بابک روحی تشکر می‌کنم که بدون کمک‌های او شاید این کتاب به سرانجام نمی‌رسید. از جناب آقای مهرداد طغانیان فرزند استاد محمد طغانیان سپاسگزارم که به نمایندگی از خانواده‌ی محترم استاد محمد طغانیان به من اجازه دادند تا این کتاب منتشر شود. از فرشاد پورحسینی و امید فاضلیان دهکردی که در تهیه و بهبود کیفیت نسخه‌ی نهایی عکس‌های استاد طغانیان مرا یاری کردند تشکر می‌کنم. قدردان زحمات آقای محمد موسوی مدیر مؤسسه‌ی فرهنگی هنری ماهور هستم که شرایط چاپ این کتاب را فراهم کردند.

با اسکن کیوآرکد بالا توسط گوشی هوشمند امکان دسترسی قانونی نیمی از قطعات فراهم می‌شود.

چکاد فشارکی
فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد نوازندگی ایرانی
از گروه موسیقی دانشکدگان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران
زمستان ۱۴۰۳